

KONCZ Gábor

Kulturális törvények és stratégiák

I. Fogalmak és derengő múlt...

...amely, persze, üzeneteket is közvetít. Dosztojevszkij nem tudott szabadulni a képtől: az úr úgy serkentette gyorsabb iramra a lovat, hogy pálcájával ütemesen verte a kocsis fejét. Nekem ez gyakorta eszembe jutott, amikor a szocialista korszakban (és bizony, néha később is) a tisztelt és szeretett népművelők, kultúrosok, majd közművelődési szakemberek, művelődésszervezők, kulturális menedzserek, animátorok, közösségsszervezők, andragógusok, kultúráközvetítők munkáján, meggyötörtetésén, megdicsértetésén gondolkoztam. Mondanivalóm lényege az 1970-es évektől folyamatosan az volt, hogy átvisszük színterünket, a művelődési házakat (otthonokat) a következő évtizedekre és évezredre, sőt átvisszünk minket a művelődési ház. A cím keretében, a feladatom most az, hogy az 1997. évi, úgynevezett „kulturális törvény” (pontos címéről majd később) első változatát és a módosítását, valamint az elmúlt közel harminc év civil és kormányzati közművelődési stratégiái közül néhányat áttekintsek. A hatalmas anyag miatt írásom nem elemzés, nem ismertetés, hanem vázlatos áttekintés, az egyes részletek iránt érdeklődők orientálása érdekében.

Mint gyakorló tanár és kulturális menedzser, a szakdolgozati, disszertációs témát keresők, a helyi fejlesztéseket és konferenciákat, tanácskozásokat szervezők figyelmét felhívom a már-már elsüllyedt, ám mérvadó szakirodalmi háttérre. Írásomban a bővebb szakirodalmi utalások célja a keresgélésre ösztönzés! Határozottan ajánlom a hajdani *Népművelési Értesítő*, az évek óta folyamatosan megjelenő *Szín – Közösségi Művelődés*, a *Kultúra és Közösség*, a *Zempléni Múzsza*, a *Civil Szemle* folyóiratok, a *Művelődés–Népfőiskola–Társadalom* és az időközben sajnos megszűnt *CXL Kulturális Törvény – Önkormányzati Feladatellátás – Közművelődési Szakfelügyelet* című kiadványsorozatok böngészését. Saját korábbi munkáimból tanulmányaimból egy ide illő, válogatott listát azért csatolok, mert most is vázlatos összefoglalásra törekszem. Ilyen volt az oktatási cél érdekében, tartalmilag ide is kapcsolódó, az értelmiségi felelősséget és feladatokat tárgyaló írásom.¹ Egy másik előadásom anyagát rövidítve és kiegészítve felhasználom.² A törvények és a jogszabályok egy része megtalálható a hivatkozott irodalomban, a konkrét helyekre itt nem utalok, ki-ki kutassa az általa használt keresőben vagy gyűjteményben.³ Nem mondom fel a hivatkozott törvényeket és stratégiákat. A történelmi körülményekre, a háttérre mutatok rá. Írásom módszertani jellegű, az érdeklődésnek és érdekeknek megfelelő egyéni munkát ösztönzőm.

A mindenkorai parlamentek által megszavazott törvény kötelezettségek előírása, viselkedési, cselekvési szabályok rendszere, azon személyek és intézmények számára, akikre vonatkozik. A törvények (és ezek nyomán a kormányzati, helyhatósági jogszabályok) egyrészt

megerősítenek egyes, tételesen meghatározott társadalmi törekvéseket, kialakuló tendenciákat. Másokat pedig gátolnak, vagy éppen tiltanak. Végül új elemeket, lehetőségeket, intézményi előirányzatokat vetnek fel, rendelnek el és támogatnak. Tehát az 1970-es évekre jellemző, Aczél György (1917–1991) nevéhez kapcsolt „három T” (támogat, tűr, tilt) történelmileg tágabban is értelmezhető. A stratégia a múlt és a jelenlegi helyzet elemzésére, a jövő kutatására építve, a célok kitűzése és a lehetséges megvalósítás főbb elveinek, lépéseinek meghatározása. A stratégiai tanulmány elveket, szempontokat, módszereket ír le. A konkrét stratégia meghatározott folyamatra, feladatra készül. Készítheti magánszemély, szervezet, intézmény, a kormány, minisztérium, önkormányzat. A terv a stratégia kivitelezésének, a célok elérésének konkrét cselekvési programja. Az időben ütemezett és a felelősöket megjelölő feladatokhoz eszközöket és módszereket rendel.

A kultúra fogalmának három dimenzióját Vitányi Iván műveiből tanulva dolgoztam ki.⁴ Tágabban a kultúra az embernek az önmagához, a másik emberhez, a természethez, a tárgyakhoz, a társadalmi viszonyokhoz és a jelekhez való viszonya. Szűkebben a kultúra az ember és a jelek, a nyelv, a vallások, a művészetek, a tudomány, a közművelődés, az oktatás, a tömegkommunikáció viszonya és ezek intézmény- és tevékenység rendszere. S végül a kultúra értékek, mértékek, normák és érdekek rendszere. E háromdimenziós fogalom rendszerében tudjuk értelmezni a kultúrák találkozását, így például mai korunk nagy problémáinak megértéséhez is használható.⁵ A közművelődés fogalmát lentebb, a múlt tendenciáinál értelmezem. A definíció változatai a hivatkozott törvényekben és stratégiákban olvashatóak.⁶

A Budavári Palota F épülete (később: Országos Széchényi Könyvtár), a Dózsa György tér felől. Hunyady József felvétele, 1961.

A törvények előkészítési folyamatai, a megelőző elemzések és viták egyben stratégiai dokumentációk. Gyakori, hogy stratégiai elgondolások, stratégiai tanulmányok alapozták meg a törvénykezést. Az első fejezetben a meghatározó történelmi háttérről, a másodikban első-sorban a törvények áttekintéséről lesz szó, ám utalok a fontosabb stratégiai tanulmányokra is. A törvényeket is felhasználó, de a törvénykezési folyamatoktól részben független stratégiai tanulmányokról és stratégiákról a harmadik fejezetben írok.

Korszakváltást jelentett, meghatározó jelentőségű volt a közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény. Előzményeinek felvillantásakor fedezzük fel pl. Novák Józsefnek a törvény elfogadása előtt kilenc évvel közölt, módszereiben ma is hasznosítható tanulmányát. Ebben (jelentős hivatkozási háttérrel) a következőket vállalta áttekinteni, 1867-től: 1. Az egyes korokban mit tekintettek az államhatalom feladatának a népművelésben. 2. A törvény szükségességének felvetését kiváltó körülmények. 3. A törvény jellegét és kereteit meghatározó tényezők. 4. Az egyes kísérletek, törekvések. 5. Mi okozta a kísérletek eredménytelenségét, kudarcát. 6. Melyek azok az elemek, amelyeket ma is szem előtt lehet tartani. Jelentős történelmi áttekintést adott, majd összefoglalt. A kor ideológiájának, hatalmi viszonyainak megfelelően hangsúlyozta, hogy ezek megoldására csak a szocialista állam képes. Mire is? 1. Ki kell tűzni a népművelés célját. 2. Gondoskodni kell az állam és a társadalmi szervek koordinációjáról. „Ez ne csak az anyagi erőkre vonatkozzék, hanem a tervszerű, összehangolt együttműködésre is” 3. A népművelés szervezetét úgy kell felépíteni, hogy az minden területet össze tudjon fogni. 4. Erősíteni kell a tanácsadó stb. intézményeket, az oktatást és továbbképzést. 5. „anyagilag biztos, állandó alapokra kell fektetni a népművelést.”⁷

Tehát: a derengő múltból komoly módszertani szempontokat is felszínre hozhatunk. És persze példákat, figyelmeztetéseket. E mostani vázlat keretében is, éppen a törvények és stratégiák téma miatt, illik felvillantani legalább pl. gróf Klebelsberg Kunó (1875–1932) máig is ható munkásságának lényegét. Számos mai fogalom, törvényi elgondolás, megnevezés munkásságára vezethető vissza. A vesztes háború, az ország feldarabolása után, vezérgondolata az volt, hogy „a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is”. Az 1880 és 1930 közötti, magyarországi ipari reform és az agrárviszonyok modernizálása mellett, az akkori megmaradásban kiemelkedő jelentőségű volt az általa kezdeményezett és szervezett hatalmas kulturális reform. 1922–1931 között volt kultuszminiszter. (Bizony az, mert kultusszá tette a kulturális szervezést és magatartást.) Megszervezte az ország tudományos és népiskolai intézményrendszerét. Korszerűsítette a múzeumi, levéltári hálózatot, ötezer tanyai tantermet építtetett. 1925-ben létrehozta az Iskolán Kívüli Népművelés Országos Bizottságát. 1927-ben átfogó programot jelentett be az iskolán kívüli népművelésre. Bibliobuszokat indított a tanyák lakóit könyvekkel segítve. Az állami költségvetés részeként szervezte a népművelési programok finanszírozását. Az 1929. évi XXXIII. törvénycikkkel Nemzeti Közművelődési Alapot létesített és közművelődési törvény megalkotását is tervezte. A német orientáció ellensúlyozására, az elcsatolt Felvidékről Gödöllőre telepítette a francia kultúrájú premontrieket. Sárospatakon, a Református Kollégium keretében létrehozta az Angol Internátust. Keressék a tőle és róla szóló bőséges irodalmat! Hatására is indult el Sárospatakon, a máig ható erejű népfőiskolai, faluszemináriumi, tehetségmentési mozgalom, Szabó Zoltán (1902–1965), Újszászy Kálmán (1902–1994), Harsányi István (1908–2002) és mások kiemelkedő munkássága nyomán.⁸

Bizony, főhajtással emlékezem az 1933–1945 közötti nagy borzalmaink áldozataira. Értethető, hogy a fasizmus és a bolsevizmus történetét újra meg újra és egyre alaposabban elemzik. Közművelődési szempontból is fontos, tragikus kérdés, hogyan alakulhatott ki a lakosság tömegeinek és ezen belül az értelmiség egy részének kulturális elsötétülése. Miként fordulhatott elő az, hogy a kulturális törvénykezés is erősítette a rémes folyamatokat...

Az 1945–1948 közötti, úgynevezett szabadművelődési korszak szellemi atyja Karácsony Sándor volt. A szándék lényegét Illyés Gyula így fogalmazta meg: „Elvész a nép, amely nem szerzi meg a tudás fegyverét.”⁹ A korszak művelődéspolitikai elveit a koalíciós viszonyoknak megfelelő polgári szemlélet határozta meg. Az irányításban jelentős volt a két világháború között kialakult „népi” szemlélet hatása. A fő irány az önművelés hangsúlyozása és segítése volt. A szabadművelődési korszak szerintem kétszeresen is szabad volt. Szabad a tömegek korábbi, kulturális felemelkedését elzáró gátaktól. És szabad a későbbi, felülről lefelé diktáló, egységesítő kultúrpolitikától is.¹⁰

Jött „a fordulat éve”, 1948. Az említett, sokszínű kulturális intézmény- és szervezési rendszer két hatásmechanizmus nyomán részben megszűnt, elpusztult. Egyrészt az új hatalmi (egypártrendszer) és tulajdonviszonyok (államosítás) szovjet diktátumra történt kialakításával, megszűnt az eredeti fenntartó, működtető. Másrészt felszámolták, megszüntették, szétverték, bezárták, betiltották az egyesületeket, alapítványokat, köröket, klubokat, kalendáriumokat, helyi újságokat. Elkezdődött a tervutasításos népművelés. Tartalmilag a korábbi öntevékenységre, sokszínűségre, aktivitásra alapozó közművelődést nevelési tervek szerinti népműveléssé merevítették. Ehhez formailag olyan intézményt képzeltek el, amely a sokszínűséget jól ellenőrizhető helyre centralizálja. Amely tehát az egységes, koncentrált akaratot helyi szintre lebontja; az aktualizált agitációt és propagandát kiszereleli. Tehát a részérdekek érvényesítésének korábbi, differenciált intézményei helyett létrejött a hatalmi érdek érvényesítésének centralizált, koncentrált, hierarchikus intézményrendszere. A kulturális forradalom helyi szervezete, az intézményeket pótló intézmény, a helyi kultúrház lett. A tervfeladatok látványos hajszolása nyomán kevés építéssel, átcégtáblázva, nagy termekből, udvarházakból, istállókból átalakítva teremtettek kultúrházakat. Valaki szerint ez volt a falvak legrendőbb építménye. Kovalcsik József (1932–2002) a művelődési otthonokról *A kultúra csarnokai* címmel alampüvet írt.¹¹

A kulturális politika az uralkodó Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) ideológiájának, érdekérvényesítésének eszköze lett. Az MSZMP Központi Bizottsága 1958-as *Művelődéspolitikai irányelvei* határozták meg a munkát, egészen az 1970-es évek közepéig.¹² Tehát: A művelődési otthonok szervezése a politikai szabályozás kiterjesztésének eszközévé vált. Ám ne legyünk utókorai nagyképek, hanem lássuk be: „a jó sajátja, míg bűne a koré, mely szülte őt.”

Az agitációra és propagandára kényszerített (vagy ezt így-úgy, esetleg lelkesen vállaló) elődeink, „ahogy lehet” pótolták a megszűnt intézményeket. Pótolták a színházat, a mozit, a szakkört, a könyvtárat; bálakat szerveztek, szavaltak. (és elviselték, hogy feljelentették őket, ha valaki kidobós táncot táncolt, mert az más „elhajlásra” is hajlamos lehet). Számítalan át-szervezési kísérlettel, hatósági regulával, vagy reformtörekvéssel, irányelvvel és deklaráttal próbálták szolgálni az intézmény-pótlást. Együtt élt a helyi közösségi művelődés igénye, a felvilágosító magatartás; továbbá az agitáció és a propaganda.

Ennek az örökségnek az utóhatásaival kellett megküzdeni a népművelő, majd andragógus, kultúraszervező, művelődésszervező barátainknak, kollégáinknak, mi magunknak egészen az elmúlt időszakig. Kifejezi ezt az anekdota: „A népművelők bekopogtattak egy parasztház ablakán. Kiszól a bácsi: Ki az? – Mi vagyunk. – Ki az a mi? – A népművelők. – Mit akarnak? – Beszélgetni. – Hányan vannak? – Hárman. – Hát akkor beszélgessenek.” De tényleg beszélgetni akartunk! Csak másról és másként...

Az 1970-es évekhez közeledve, több szempontból is korszakhatárhoz érkezünk. Az 1968-ban megjelent besorolási utasítás formális rendbetételt kezdeményezett.¹³ A kultúrházak, művelődési otthonok világában meghatározta azt, hogy melyik intézmény tulajdon-

képpen kicsoda, mit csináljon, és mit csinálhat. Majd az Országos Népművelési Tanács, kétéves előkészítő munka után, 1970-ben megrendezte az Országos Népművelési Konferenciát. Ezen új közművelődési koncepciót fogalmaztak meg: népművelés helyett közművelődést, aktív közösségi formát, egyéni alkotó cselekvést, választási lehetőséget szorgalmazva. Az intézményi jellemzők között a településtípusonként eltérő helyi szerepet, helyi jelleget indokolták. A konkrét művelődési folyamatokra koncentráltak. Az újítók a tervutasításos szisztéma logikája nyomán kialakult tervszerűtlenséget kritizálták, a lépéskényszert hangsúlyozták. Az elemzések politikai és gazdasági kritikává teljesedtek ki. Még emlékszünk arra, hogy 1974-ben óriási közművelődési tanácskozás volt (16 bizottság készítette elő), s ekkor már folyt a fogyasztásra, az életszínvonalra, a tényleges társadalmi folyamatokra figyelő hosszú távú népgazdasági tervezés is. Az akkor is még teljhatalmú MSZMP Központi Bizottsága 1974-ben közművelődési párthatározatot hozott. Hatalmas volt a lendület. Új szemléletű, funkcionális gondolkodás kezdett kialakulni. Ám ezzel együtt rémülten láttuk a decentralizálás és a recentralizálás irtózatos küzdelmét. Láttuk azt, hogy sorvadnak a falvak. Hallottuk és olvastuk, hogy „nincs már egy dalárda a *Himnusz* eléneklésére”, s lassan elviszik a faluból a kan disznót is. Érzékeltük a falvak leromlását. Ám mégis kibontakozott egy új közművelődési szemlélet, teret nyert az új közművelődési koncepció. Sokaknak zavarral a fejében, az intézményében, ám elkezdődött kicsiszolódni az, ami később, az 1980-as évek végén a rendszerváltáshoz vezetett.

A közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény összefoglaló és előrejelző jellegű, alapvetően azonban ideológiai kiindulású és az állami, a központi szabályozást erősítő volt. Preambulumában emlékeztet a meghatározó ideológia hangsúlyozására: „A szocialista társadalom építése, a szocialista demokrácia kiteljesedése, a termelés, a tudomány és a technika fejlődése, a társadalmi tudat fejlesztése, az életmód változás és a növekvő szabadidő korunk emberétől mind sokrétűbb műveltséget kíván. A fejlett szocialista társadalom igénye: az általánosan és szakmailag művelt, folyamatosan művelődő, szocialista világnézetű, közösségi gondolkodású emberek formálása; hogy egész népünk részt vehessen a kultúra elsajátításában, létrehozásában és ápolásában. Ezért különösen fontos feladat a közművelődés fejlesztése. Jó alapot adnak ehhez a magyar nép haladó művelődési hagyományai és a közművelődésben eddig elért eredményeink.” A továbbiakban is többször ismétlődnek a szocialista világnézet, a fejlett szocialista társadalom építésének feladatait hangsúlyozó fordulatok. A megvalósításnál a kiinduló pont a 12. § („A közművelődés feltételeit elsősorban az állam biztosítja.”) és a 13. § („A lakóhelyen a közművelődési tevékenység feltételeiről elsősorban a tanácsok kötelesek gondoskodni.”) volt. Kétségtelen, hogy az épületek a központi kormányzat és a tanácsok tulajdonában voltak, ám elemzéseimmel bizonyítottam, hogy a folyó finanszírozás jelentős részét a lakosság fedezte.¹⁴ A törvény felsorolta, hogy milyen intézményekre terjedt ki a közművelődést szorgalmazó szabályozás: művelődési otthonok, közművelődési könyvtárak, könyvkiadás és -terjesztés, sajtó, rádió, televízió, filmgyártás és -forgalmazás, művészeti intézmények, tudományos intézetek és egyesületek, múzeumok, egészségügyi intézmények, szórakoztató intézmények. Az 1035/1976. (XI.13.) MT. határozat a közművelődésről szóló 1976. évi V. törvény végrehajtásáról pontosan előírta a miniszter és a helyi tanácsok feladatait és felkérte az akkor fontos társadalmi szervezeteket az együttműködésre.

A törvény hatására is, az V. ötéves terv (1976–1980) időszaka alatt pl. a művelődési központok száma 12 új intézmény építésével, 22 intézmény átalakulásával bővült. Színházat, könyvtárat, művelődési házat, báltermet, koncerttermet, mozit, rendezvényi színhelyeket magában foglaló, elkülönült intézményeket pótló új létesítmények épültek. Ezek már tervezettek és szervezettek voltak. Aztán az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején az organikus

építészet összetalálkozott a közművelődéssel. Falvak és kisvárosok sokaságában épültek a művelődési házak, amelyek új gondolkodást, más stílust képviseltek.¹⁵

Én magam ekkor kerültem be „a közművelődés eleven áramlatába”, ahogy Vitányi Iván fogalmazta. 1974-től az általa igazgatott Népművelési Intézetben dolgozhattam. Egy ma szinte elképzelhetetlen társaság működött ott együtt. Az évek során száznál is többen, akik a mai teljes politikai, közművelődési, gazdasági palettán jelen vagyunk. Az 1975-ös „kirajzással” kezdtem a közművelődési pályafutást. Ekkor meglepetésszerűen, látogatói szemszögből vizsgáltuk meg Budapest összes művelődési házáat és klubját. Nagy botrányt okoztunk.¹⁶ A művelődési otthonok esetében is fizikailag láttuk, adatokkal igazoltuk, hogy az ország jellemzője a három harmados megosztás. Egyharmad az elfogadható szint alatt létezik. Egyharmad valahol középben van; de úgy, hogy nem csak hajókázik innen-oda, hanem süllyed. Egyharmad a művelődési otthonok között is kiemelkedően jó és továbbvivő. Ekkor kezdődött el, közös munkával, a nagy felismerések sorozata: a gyakorlati munka és a szociológiai elemzések összekapcsolása; az egyféle pályával szemben a sokféle lehetőség felmutatása. Az én gondolkodásomra is meghatározó jelentőségű volt a társadalmi lét és kultúra összefüggésének felismerése, elemzése. Számunkra máig ható élmény az a Vitányi Iván által kidolgozott kultúraelméleti koncepció, amelynek lényege: „A kultúra az ember és objektivációk viszonya”. Világossá vált, hogy a szűkebb kultúrához való viszony (tehát a tudás) határozza meg a tágabb kultúrát, ez pedig a társadalmi lét egészének újratermelését.¹⁷ Felismertük a gazdaság és kultúra összefüggéseit.¹⁸ Ezt addig hangsúlyoztuk, amíg a politika is (ugyan gazdaságilag, támogatásban el nem ismerve) deklarálta ennek fontosságát.

Felismertük, hogy a rossz gazdasági-jogi szabályozás miatt alakult ki, hogy a népművelőnek csálni, lopni hazudni kellett ahhoz, hogy a művelődéspolitikai által előírt vagy sugallt feladatokat elvégezze. Túlszabályozottság, túladminisztráltság, a szabályozók szorításában megtervezett, szervezett rendetlenség, a pusztító felelőtlenség éppúgy jelen volt ebben az időszakban, mint azoknak a politikusoknak a törekvése, akikkel akkor is jóban voltunk; tehát akik tartották a hátukat. Megengedték azt, hogy mi, pártunkívüliek együtt dolgozzunk párttagokkal és azokkal, akik később majd több párt alapítói lettek. Megengedték, hogy gondolkozunk, dolgozzunk; a viselkedés-, magatartás- és szerepzavar közepette kicsiszoljuk az újat.

Nemcsak terjedelmében, de tartalmában, szerkesztésében is imponáló kötetek foglalták össze 1980-ig a szocialista korszak művelődéspolitikáját és a kulturális élet jellemzőit; a korának megfelelően ideológiai meghatározottsággal, ám alapos, dokumentatív jelleggel.¹⁹ Vezető marxista szakemberek, jelentős politikusok írásai mellett pártunkívüliek is helyet kaptak (mint pl. jómagam). És természetesen az újabb szakirodalomban is találunk mérvadó összefoglalásokat.²⁰

A fejezet végéhez közeledve vázlatpontoszerűen megemlítek néhány tendenciát, amelyek mind-mind stratégiai kezdeményezésekben is megnyilvánultak: 1. „Mozog a hivatal”. Tehát rendeletek, irányelvek, leiratok, feliratok tömkelege született. 2. Létrejött a közös fenntartás, elindult az integráció, kialakultak a komplexek és elindult sok olyan kezdeményezés, amely a szervezeti együttműködést szolgálta. 3. Hatott egy szociológiai utópizmus is. Egy olyan utópizmus, amely nem a fantasztikus, a lehetetlen jövőt, hanem a nehezen bár, de elvileg megvalósítható jövőt vetítette elének. Néhányan tehát felülről és kívülről próbálták (próbáltak) meg generálni az alulról induló folyamatokat. 4. Országos takarítási tervnek nevezett elgondolás készült. Mozgalom indult az alapellátó rendszer fejlesztésére. Javaslatok készültek a megmaradó intézmények fenntartására; a bázisintézmények, a szakmai házak, a kisugárzó erejű klinikák fogalmai röppentek föl, tűntek el, vagy maradtak meg. 5. Már szóltunk a kultúrházak, művelődési házak művelődési otthonokká alakulásáról, a fizikai és szellemi nyitásról:

konténer, előtér, nyitott ház. 6. Funkcionális tervezés, amikor abból indultunk ki, hogy az ott lakóknak vajon mi kell, ők vajon ott mit akarnak, hogy mi mit akarunk, ahol éppen lakunk. 7. Népfőiskolai mozgalom, népfőiskolák! 8. Az egyházak közművelődési nyitása, az egyházi és más szervezetek közös rendezvényei. A feltűnően új, deklaratív jelenség: egyes nagyrendezvények egyházi részvétellel történő megnyitása. (Különleges: az 1990-es években pl. távlovagló verseny elején ökumenikus ima...) 9. A közösségfejlesztés, a közösségszervezés (amely később megszülte a családsegítést, a mentálhigiénét, a szociális munkát stb.) a művelődési otthonokból indult el.²¹ 10. Felmérések, kutatások sokasága, ezek vitája, ismertetése, beépülése az oktatásba. (Jellemző a kritikára, hogy az egyik nagy közművelődési intézmény-kutatás vasikos összefoglalójának címe: *A reménykedő félelem foglyai.*) Különösen fontos az UNESCO hatása! Az 1970-es évektől erősödött meg a fejlődés kulturális dimenziójának hangsúlyozása, amely munkákhoz, dokumentumokhoz jelentős volt a magyar kutatók hozzájárulása is. A világkonferenciák muníciót adtak a hazai törekvésekhez, a részvételi lehetőségekkel is kitágult a világ. 11. A kutatásokról beszámoló tanulmányok és kötetek sokasága, továbbá az utóbbi években különösen a *Szín* számaiban cikkek, ismertetések és interjúk keretében bemutatott további törekvések, újítások felsorolása is oldalakat töltene meg (például: *Munkásművelődés. Keresztkötődések. Cigányok. EU alkalmazkodás. EU Kulturális Fővárosa. Tanfolyamok sokasága. Falugondnokok. Kistérségi értékleltárak, helyi érték programok. Civil rádiók. Olvasó táborok. Hungarikumok. Közkincs kerekasztalok. Helyi hatalom, helyi társadalom. Lakótelepi közművelődés. Népművelői pályaképek, visszaemlékezések*).²² Mindezekhez kapcsolódtak stratégiai vázlatok, törekvések. Az összegző munkát célszerű előbb-utóbb időrendi és annotált csoportosításban elvégezni, a történeteket, lehetőségeket elemezni. 12. A mai művelődési otthon hálózatnak is lényeges feladata: a rendezvényszervezés. Hatalmas városi fesztiválok, falunapok.²³ A művelődési otthon hálózat keretében indultak el a kulturális turisztikai vállalkozások. 13. Kiemelkedően jelentős: a határon túli, külhoni magyar-magyar kapcsolatok szervezése. 14. A civil szervezetek, a nonprofit szektor kialakulásának folyamata.²⁴ 15. Mindezt kísérte, árnyalta, összefoglalta a népművelő, az andragógus, a kulturális menedzser, a közösségszervező képzés változásainak folyamata. 16. ...és mindvégig téma volt a kultúra, a közművelődés finanszírozása.²⁵

Nem csak intézményekben, hanem társadalmi-gazdasági mozgástérben és térségben gondolkodtunk. Társadalmi fejlesztési folyamatokban próbáltuk elhelyezni a kultúrházat, a művelődési házat, a könyvtárat, a múzeumot, a klubot, a klub-könyvtárat, valamint a népművelői, közművelődési munkát. Az épületet „tető az együttlét fölött” szintériként kezeltük. „Bizony furcsa fintora a szakmatörténetnek, hogy az oroszok bejövetelét követően betiltott közösségi művelődési formák éppen a hazai kiszolgálóik által szorgalmazott, általuk a gondolkodásmentesség intézményének szánt művelődési otthonokban éltek túl azt a bizonyos negyvenöt esztendőt.” – olvashatjuk Beke Pál megállapítását.²⁶ S további szakirodalmat ajánlok a korszakról és a vitákról, valamint a nyitott művelődési otthoni tevékenység értelmezéséről.²⁷

II. Rendszerváltó közművelődés...

...igen, noha az 1980-as évek végén még „fejlett szocializmusról” beszéltünk, nem rendszerváltásról. Nem mi döntöttük el a rendszerváltást, de az 1980-as években mi készítettük elő.²⁸ A művelődési házakban, múzeumokban, könyvtárakban, klubokban, iskolákban, vezetőképzésben, oktatási intézményben, a Hazafias Népfront keretében stb. Az előadások, viták, körök, klubok, találkozóak ezrei tették lehetővé, hogy merjünk felismerni, a felismeréseket merjük elismerni. Szerkezetek jöttek létre. Kicsiny szerkezetek, amelyek bebújtak a nagy szerkezetbe

és szétszedték azokat. Furcsán, ám szakszerűen fogalmazva: struktúrabontó struktúrák voltak. Hogyan csinálták azok, akik tudták? Íme, a példa! „Egy ember sétál az utcán egy majommal. Szembe jön a rendőr. – Hát maga mit csinál itt? – Sétálok ezzel a majommal. – Hogyhogy sétál ezzel a majommal?! Azonnal vigye az állatkertbe! – Másnap az ember ismét sétál a majommal az utcán. Szembe jön ugyanaz a rendőr (aki most már egy picit közelebb állt ahhoz, hogy szolgálunk és védünk) – Hát maga mit csinál itt? – Sétálok ezzel a tegnapi majomkával az utcán. – Úgy? Hát nem megmondtam, hogy vigye az állatkertbe? – Jó, jó! Tegnap elvittem az állatkertbe, ma meg moziba megyünk...”

Megtanultuk a hatalom kijátszását. Megtanultuk a társadalom visszavételét. Mi, akik akkor sem voltunk párttagok, nem sírunk vissza semmit. Ám tudjuk, hogy akkor a közművelődés úgy is működött, hogy volt olyan temetés, ahol az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, teljes hangerővel énekelte a *Tebenned bíztunk eleitől fogva...* kezdetű református zsoltárt. Megtanultunk összekacsintani, összejátszani, híreket vinni és hozni. Ismétlem: picinyke szerkezetek voltunk, amelyek lassan szétbontották a nagy monolitot. Most is az a feladatunk,

Csontváry Kosztka Tivadar *A taorminai görög színház romjai* című festménye a Magyar Nemzeti Galéria Budapest, V. Kossuth Lajos téri épületének aulájában (korábban és a jövőben: Kúria; ma: Néprajzi Múzeum).
Lencse Zoltán felvétele, 1969.

hogy a társadalmi lét összefüggéseiben legyünk hajlandók és képesek gondolkozni; érezzünk felelősséget a nagyobb közösség iránt; a jövőre irányuló értelmes törekvésünk cselekvő erőlködsben nyilvánuljon meg.²⁹

E dolgozat témakörének alapvetően fontos irodalma Kováts Flórián, kicsi, ám rendkívül alapos könyve: *A mi rendszerünk. Írások a rendszerváltás kulturális életéről*.³⁰ Ennek első részében összefoglalta a fentiekben vázolt történelmi szakaszokat és folyamatokat: *Rendszerváltás a kulturális politikában*. Majd 1990-től 2006-ig kormányonként (!) mutatta be az újabb és újabb, jellemző törvényeket! Az 1990. évi politikai rendszerváltást megelőző (és a közművelődési törvénykezés konkrét előzményének is számító), úgynevezett átalakulási törvények közül meghatározóan fontos az 1988. évi VI. törvény a gazdasági társaságokról.³¹ Ez tette lehetővé a kulturális, közművelődési területen is a vállalkozások elindítását. Tehát a korábbi állami tulajdon egyetemlegessége megszűnt. A kultúra, a közművelődés világában is kiteljesedett a gazdasági sokszínűség. Az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény nyomán jogilag is elkezdődhetett a civil társadalom szervezeti rendszerének kialakulása. A rendszerváltás előkészítője volt a Magyar Kulturális Kamara megalakulása is. Ez a szervezet később szövetségként működött. Munkájával, viták szervezésével, számos állásfoglalással segítette a törvénykezést.³² A helyi önkormányzatok címzett és céltámogatási rendszeréről szóló 1992. évi LXXXIX. törvény szabályozta a közművelődési intézmények gazdasági fenntartásának, támogatásának rendszerét. Ugyanezt szolgálta a 15/1998. (III.31.) MKM rendelet a helyi önkormányzatok könyvtári és közművelődési érdekeltségnövelő támogatásáról. Az 1/1992. (I.20.) MKM rendelet pedig a Magyar Művelődési Intézetet, ezt az elmúlt évtizedekben sokszor névváltoztatásra kényszerült, ám tevékenységében, lényegében folyamatos, fontos műhelyt stabilizálta (legalábbis egy időre).

A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény (a továbbiakban: CXL. törvény) szövege alapos előkészítő munkával alakult ki.³³ Ez határozottan társadalmi tervezési jellegű volt, hiszen számos szakértő bevonásával, vitákkal maga a társadalom tervezte a társadalmi folyamatokat. A Kovács Sándor által szervezett munka és szerkesztett remek kötet maradandó értékű és azért különösen fontos, mert tartalmazza a rendszerváltást előkészítő, alább felsorolt dokumentumok és vitairatok szövegeit, amelyek törvényeket szorgalmazó és ugyanakkor stratégiai jellegűek voltak.³⁴

Reform és művelődés. 1988 áprilisában, jeles értelmiségiek részvételével, öntevékeny munkacsoport készítette. Ebben hangsúlyozták, hogy a művelődés elméleti és gyakorlati célja a helyi társadalom és az egész nemzeti társadalom újraépítése, a társadalom humanizálása a kultúra segítségével, az emberi-társadalmi viszonyok gyökeres reformja. *A közművelődéstől a szabadművelődésig.* 1989 márciusában Kovalcsik József állította össze az Országos Közművelődési Központ munkacsoportjának javaslatait, a művelődési intézményrendszer reformjára. Ez az anyag ma már történelminek nevezhető bibliográfiai hivatkozásokat is tartalmaz. *A magyar művelődés gyökeres megújítása.* 1989 áprilisában Varga Csaba vezetésével szakértői bizottság készítette a tervezetet, a Hazafias Népfront Országos Tanácsának felkérésére. *Az értelmiség „csendes forradalma”.* Ágh Attila foglalta össze egy munkacsoport jelentését, az MSZMP KB Tudománypolitikai Kollégiuma részére. *Javaslat kulturális törvény alkotására.* 1990 októberében Bánlaky Pál és munkatársai készítették a Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete Országos Szakértői Tanácsa keretében. *Elefánt a porcelánboltban. Az állam szerepe a kultúrában.* 1991-ben készült a politikai vitákban is híressé és fontossá vált anyag, amelyet jeles szakemberek készítettek a Szabad Demokraták Szövetsége Kulturális koncepciójához. Ebben határozottan és részletesen szerepel a Nemzeti Kulturális Alap létrehozásának javaslata. *A művelődési és oktatási minisztérium közművelődési főosztályának elemzése a műve-*

lődesi otthonok kialakulásáról, helyzetéről. Az 1991-ben keltezett anyag tömören összefoglalja a múlt jellemzőit és az akkori helyzetet, vázolja az elvárt kormányzati magatartást és a teendőket. Az öntevékeny munkacsoportok írásainak teljes szövege megjelent külön is.³⁵

Kovács Sándor kötete közli 54 szakértő írását. Ebből csak egyet, a már korábban említett Harsányi István írását emelem ki. Első megjegyzése, rá jellemzően, az volt, hogy megdöbbenette a törvénytervezet fogalmazásának igénytelensége. Majd arról írt, hogy az elévült 1976. évi V. törvény nem határozta meg a pénzügyi fedezetet, erre konkrétan szükség van. A szervezet kérdéséről szólva a szabadművelődési korszak jó gyakorlatára hivatkozott. Fontosnak tartotta a szakképzést. Hangsúlyozta, hogy nem szabad lemondani a művelődési házak – otthonok – központok működtetéséről. Kritikai szellemű értékeléssel optimalizálni kell működésüket. Kiemelte a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a közkönyvtárak szerepét. Részletesen írt a népfőiskolák és a rokon intézmények lehetőségeiről.

A Magyar Kulturális Kamara 1994-ben kelt, hosszú című, ám alapos dokumentuma³⁶ rögzítette pl. a következőket: többen a szabadművelődés fogalmának használatát javasolták. Mások a törvény helyett parlamenti deklarációt akartak. Néhányan több törvényt javasoltak, pl. népfőiskolai, továbbképzési, műalkotások forgalmazási, non-profit... Foglalkozott az anyag a közművelődés színtereivel is: család, közösség, egyesület, különböző fenntartású (ide értve az egyházakat is!) intézmények, kulturális vállalkozások.

A nagyméretű, terjedelmes és alapos *Kulturális alaptörvény* c. kötet bemutatta az 1997. évi CXL törvény létrehozásának folyamatát.³⁷ Olvashatjuk a szakmai és politikai küzdelmeket, az országgyűlésnek beterjesztett javaslatot, a módosító indítványokat és a teljes vitát. Történelmi dokumentum, hiszen benne van az előkészítésben résztvevő szakmai és érdekképviseleti szervek lajtroma, a bizottsági viták leírása, a változatok és a megszavazott törvény szövege.

Mérvadóan informatív, elemző és a törvény szövegét, valamint a közvetlenül kapcsolódó jogszabályok megnevezését, továbbá egy alapos tanulmányt is tartalmazó kötet a *Szempontok és segédanyagok...*³⁸ Ebben szerepel *A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közművelődési Főosztálya és a Magyar Művelődési Intézet ajánlásai az 1997. évi CXL. törvény önkormányzati feladatainak végrehajtásához.* E dokumentumban szempontokat és segédanyagokat adtak a települési önkormányzatok közművelődési rendeletének elkészítéséhez, az intézmények létesítéséhez, átszervezéséhez. Ugyancsak megfontolandó irányelveket tanulmányozhatunk a közművelődési megállapodások készítéséhez, a közművelődési tanácsok és az önkormányzatok kapcsolatának szervezéséhez, az önkormányzati közművelődési rendeletek kidolgozásához. Közlik a közművelődési szakmai tanácsadást, szolgáltatást végző intézmények címjegyzékét, tájékoztatót adnak a kulturális szakemberek képzési rendszeréről, a Magyar Művelődési Intézet szolgáltatásairól, a közművelődési tevékenységeket támogató alapokról és alapítványokról. A Szabó Irma és Kerekes László által gondozott, *CXL Kulturális törvény – Önkormányzati feladatellátás – Közművelődési szakfelügyelet* című kiadványsorozat pedig elemzésekben, tanulmányokban követte e törvény megvalósulását és különösen a szakfelügyeleti tervek, beszámolók közlése miatt volt fontos.³⁹

A CXL. törvény preambuluma a következőképpen szól: „A kulturális örökséghez tartozó javak, múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének leválaszthatatlan összetevői; szellemi birtokba vételük minden ember alapvető joga. Az e fogalomkörbe tartozó értékek különös védelme, megőrzése és fenntartása valamint a nyilvánosság számára történő széleskörű és egyenlő hozzáférhetővé tétele a mindenkori társadalom kötelezettsége.” Majd hangsúlyozottan szerepel, hogy az információs társadalomban is, a demokratikus jogállam működésének alapfeltétele a könyvtári rendszer. Hangsúlyt kap a nemzeti, nemzetiségi és etnikai kisebbségek kulturális

hagyományainak megőrzése. A törvény céljának és alapelveinek rögzítése után olvashatjuk, hogy hatálya kiterjed a kulturális örökség fogalmkörébe tartozó javakra, intézményekre és szervezetekre; a könyvtárakra és a közművelődésre. A további fejezetek: a kulturális javak védelme és a muzeális intézmények. A nyilvános könyvtári ellátás. A közművelődés. Részletesen szó van a központi költségvetési forrásokról és a munkatársak foglalkoztatásáról. Az érdeklődők, kutatók számára fontos, hogy felsorolást olvashatunk a következőkről: a hatályon kívül helyezett korábbi rendelkezések. A törvényben használt fogalmak definíciója. Az országos múzeumok és felügyeleti szervek felsorolása. Mostani témakörünkhöz kiemelem a közművelődési intézmény meghatározását. „a lakosság közösségi művelődési tevékenységéhez alapított, fenntartott, működtetett, megfelelő szakmai, személyi, infrastrukturális feltételekkel és alapító okirattal rendelkező költségvetési szerv vagy egyéb fenntartású intézmény.” Lényeges tehát hogy a törvény megengedi a költségvetésen kívüli intézmények működését. Ezt a „közösségi szintér” fogalom definíciója is tartalmazza, rejtetten bár, a közművelődési megállapodások keretében. Közművelődési tevékenység: „A polgárok iskolán kívüli, öntevékeny, önművelő, megismerő, kultúra elsajátító művelődő és alkotó célú cselekvése, amely jellemzően együttműködésben, közösségekben valósul meg.” A hivatkozott kötet tartalmazza továbbá a törvényből következő kormány- és miniszteri rendeleteket. A közművelődési szakfelügyeletről lásd a már hivatkozott *CXL* kiadványsorozatot és Németh János István tanulmányát.⁴⁰

A korszerűsítési folyamatban ugyancsak fontos volt a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI. törvény. Ezek: alapítvány, közalapítvány (ez a kategória időközben megszűnt), közhasznú társaság, köztestület. A *Szín* 11/3. 2006. júniusi, tematikus száma a közművelődés jogi háttéréről és érdekvédelméről tartalmaz tanulmányokat, interjúkat.

A magyar nemzeti értékekről és a hungaricumokról szóló 2012. évi XXX. törvény jogi kereteket adott egy széleskörű, erősen közművelődési dimenziójú gyűjtési folyamatnak. Ennek során a magyarság számára fontos értékek lajstromba vételére, gyűjtésére, bemutatására kerül sor. Ez közösségi jellegű közművelődési munka is, amely számos rendezvényen, bemutaton és kötetben, értéktárban dokumentált.⁴¹

A *CXL* törvényt (ismét) 21 év elteltével⁴² haladta meg a 2017. évi LXVII. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi *CXL*. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról (a továbbiakban: LXVII). Az új jogszabály variációiról az NMI Művelődési Intézet és az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) Kulturális Államtitkársága 2017. november 9. és december 12. között közművelődési szakmai napokat szervezett, az ország 19 helyszínén, *A kulturális alapellátás kiterjesztése* címmel. Az LXVII Preambuluma (3.§) teljesen újraszabályozta a korábbi törvény lényegét. Alapelve: „A kulturális örökséghez tartozó javak múltunk és jelenünk megismerésének pótolhatatlan forrásai, a nemzeti és az egyetemes kulturális örökség egészének elválaszthatatlan összetevői; szellemi birtokba vételük minden ember alapvető joga. Az e fogalmkörbe tartozó értékek különös védelme megőrzése és fenntartása, valamint a nyilvánosság számára történő széleskörű és egyenlő hozzáférhetővé tétele a mindenkori társadalom kötelezettsége.” A törvény ezt a társadalmi kötelezettséget intézménytípusonként pontosítja, különös tekintettel az információs társadalom és a demokratikus jogállam követelményeire. Lényegesen változott a törvény célja (4.§). A további változtatásokból azt emelem ki, hogy szabályozta a települési önkormányzat feladatrendszerét a helyi közművelődési tevékenységek támogatása terén (18.§). Meghatározza a közművelődési alapszolgáltatásokat, valamint a közművelődési intézmény és a közösségi szintér feladatait. A közművelődési intézmény típusai: művelődési ház, művelődési központ, kulturális központ, többfunkciós közművelődési intézmény, népfőiskola (!), népi kézműves alkotóház, gyermek- illetve ifjúsági ház, szabadidőközpont. Lényeges,

hogy a törvény meghatározza a települési önkormányzat, mint intézményfenntartó feladatait. Rendelkezik a közművelődési megállapodásokról, a közművelődési rendeletről. Külön fejezet foglalkozik a hagyományörzéssel és a néphagyomány gondozásával kapcsolatos állami feladatokkal. Megemlítem, hogy a melléklet a múzeumok esetében utal a stratégiai tervre is, és pontosít egyes további fogalmakat.

A CXL legfontosabb módosításai az LXVII-ben: A települési önkormányzatok kötelező feladatának meghatározása; A közművelődési alapszolgáltatás fogalmának meghatározása, a szándék szerint ez garancia a közösségi művelődési közszolgáltatások minőségének javítására; A tárgyi és személyi feltételek meghatározása; A közművelődési tevékenységek körének korszerű szabályozása; A tehetséggondozás és fejlesztés feltételeinek jogszabályi rögzítése; Kulturális alapú gazdaság fejlesztés szabályozása.

Az új törvény azt kívánja szolgáltni, hogy a közösségi művelődés intézményei és szinterei, szolgáltatásai az ország valamennyi településén elérhetőek legyenek. Azt feltételezi és sugallja, hogy a közösségi művelődés az élet minőségét pozitív irányban befolyásolja.

A TIT Stúdió Egyesület épületében, 2018. január 22-én, éppen a Magyar Kultúra Napjának megünnepléséhez kapcsolódóan, több szervezet együttműködésével, vitát rendeztünk a törvényről.⁴³ Földiák András vázlatos vitaindítója után Striker Sándor *Kultúránk és közösségeink* című előadásában tájékoztatót a január 22. ünnep eredetéről, vázolta az első 1989-es ünnepelés nemzetközi külső és belső hazai környezetét, utalva a korábbiakban említett öntevékeny munkacsoport tevékenységeire is. Érdekes elemzést adott a *Himnusz*ről és a nemzeti szimbólumokról. Modellekkel illusztrálta a közművelődési folyamatok történelmi, ideológiai jellemzőit 1948-tól. Kitért az 1% felhasználásra és a CXL módosításával kapcsolatos vitákra. Összefoglalásának lényege: az elmúlt évtizedeket a központosítás és a közösségi lét ciklikussága, a közösségi lét vissza-visszatérő elszigetelése és a népi kultúra ismételt központosítása jellemezte. Mérvadóan fontos internetes források listáját is feltüntette.

Török József *Paradigmaváltások a közművelődésben* című előadásában pontokba szedve, határozott kritikákat rögzített a 2008–2017 közötti időszakról. Megszűnt a továbbképzési normatíva. 2011-től 2017-ig nem működött a közművelődési szakfelügyelet. 2011-ben a 19 megyei közművelődési tanácsadó központot összevonták a Nemzeti Művelődési Intézettel. Megszűntek több közművelődési elismerési díjat. Szerinte a paradigmaváltások: Kettős értékvtáltás; Szakmaváltás; Intézménytípus váltás. A továbbiakban néhány alapfogalmat értelmezett, majd reagált a *Közös jövőnk* (2011) és a *Magyar közművelődés szakpolitikai koncepciója* (2012) anyagokra. Áttekintette a helyi kultúra jellemzőit s végül *Mit kíván a közművelődés?* címmel pontokba foglalta javaslatait.

Szedlacsék Emília, az EMMI Közösségi Művelődési és Művészeti Főosztályának vezetője előadásában vázolta az új törvénnyel kapcsolatos feladatokat. Hangsúlyozta, hogy a szakfelügyelet működik, emelkedett a normatíva, dolgozni kell a már elkészült törvény végrehajtási utasításán. Fontos változás: a helyi közművelődési rendeletet a közművelődési kerekasztallal egyeztetni kell és ötévente szükséges felülvizsgálni!

Földiák András bevezető előadásában és összefoglalójában is hangsúlyozta a megbeszélések, viták fontosságát. Korábban magam is kapcsolódtam az előkészítési eszmecserekhöz.⁴⁴ Elemzésem lényege az volt, hogy elsősorban beszélgetéseket, „kidumálásokat” szorgalmaztam. A megszületett törvény esetében is fontos lenne ez és persze a tanulmányom elején idézett, Novák József szemléletű feldolgozás, kiértékelés...

III. Merre van előre...

...tettük és tesszük fel a kérdést a törvénykezések kapcsán is. Mert a fentiekből következett a feladat: meg kellett határozni a lehetséges alternatívákat és konkrét helyeinket, viszonyulásainkat ezekhez. Világossá vált, hogy az országos és helyi közösségi megmaradás konkrét stratégiáit kell kidolgozni. Nagy lehetőségünk, amit Németh László üzent nekünk; Sárospatakon írta le, a Református Kollégium boltíves szobájában: „Ha a legnagyobb lehetőségek mellé szegődünk bábaul, maga a feladat segít és véd minket.”

Többen ezt stratégiák készítésével vállaltuk. 2018-ban ötven éves a magyarországi jövőkutatás. Az évfordulós áttekintések jó lehetőséget adnak arra, hogy feltárjuk, elemezzük a közművelődéssel kapcsolatos előrejelzéseket, stratégiákat, terveket. Egy korábbi tanulmányomban többre utaltam és a saját munkáim adatait összegyűjtöttem.⁴⁵ Néhányat a mostani hivatkozásoknál is feltüntetek. Itt most csak az 1990 utáni, néhány egyéni, intézményi és kormányzati stratégiára utalok.⁴⁶ Azért csak néhányra, mert se szeri, se száma a stratégiáknak. Ezeknek a tágabb gondolkodási dimenziókban történő elhelyezése érdekében, a közművelődés is általában érintő, társadalmi stratégiákkal foglalkozó szerzőkre utalok. Interneten keresgéljük a neves személyek (ideológiailag igencsak eltérő hátterű és szemléletű) legutóbbi műveit, több esetben már a művek címei is sokat mondóak: Ágh Attila, Kamarás István, Kozma Tamás, László Ervin, Vitányi Iván, Zelnik József stb. Az 1990-es és a 2000-es évek stratégiai törekvései rendre megjelentek a Durkó Mátyás nevével fémjelzett konferenciákon, a Magyar Népművelők Egyesülete éves vándorgyűlésein. Ezekről a *Szín – Községi Művelődés* folyóirat rendre beszámolt. A Török József által tíz éven át szervezett Közművelődési nyári egyetem maradandó élményű eseményein is természetesen volt szó stratégiai törekvésekről.⁴⁷ A 2006-ban megjelent *A közművelődés jövőjéről* című írásom egy 1984-ben (!) készült nagyobb tanulmány összefoglalása.⁴⁸ Azért is közölték újra meg újra, mert („véltetően”, „gyaníthatóan” – mondaná Beke Pál) módszereiben is használható. Nagyobb témakörei: népesedés és művelődés, gazdaság-érdek-életmód.

Az *Ajánlások a községi és kisvárosi településfejlesztési koncepciók készítéséhez* című tanulmány a helyi, intézményi stratégiák kidolgozásához gyakran használt módszertani füzet.⁴⁹ Fejezetei: Az elgondolástól a tervekig. Ajánlások a településfejlesztési tervezéshez. Jövőkép. Mi várható el egy településtől. Lépések, tennivalók. Fejlesztő, segítő szervezetek. A *Közelítések* című kötet tizenegy beszélgetést tartalmaz, a művelődési otthon-nyitásban kiemelkedően fontos munkát végzett népművelőkkel.⁵⁰ Ezekben is számos említés, utalás olvasható a stratégiákról. A *Helyi hatalom – helyi társadalom* az intézményeket és tevékenységeiket közvetlenül befolyásoló helyi hatalom működéséről ad áttekintést.⁵¹

Az 1996 augusztusában keltezett, *A rendszerváltás művelődéspolitikája – Közművelődés* című, alapos és átfogó tanulmány.⁵² Ennek első részében, *A rend káoszától a káosz rendjéig 1985–1990* cím alatt a következőkről van szó. 1. Belpolitika és művelődéspolitika. 2. A közművelődéspolitika és az MSZMP XII. kongresszusa. 3. A művelődési otthonok. 4. Nép-főiskolák és egyéb kezdeményezések. 5. Szocialista demokrácia, kulturális demokrácia, öngazgatás. 6. A közművelődés finanszírozása. 7. A közművelődés dolgozói. 8. A demokratikus ellenzék és a művelődés. A második rész *Az egyötöd ország* cím alatt a következőket tárgyalja: 1. A „puha diktatúrától” az optimizmus terrorjáig. 2. Művelődéspolitika, közművelődés-politika. 3. Konfliktusok a művelődéspolitikában.

Földiák András 1998-as dátumú, konferenciát előkészítő írása *A művelődés stratégiai tervezéséért való jámbor szándék*.⁵³ A közművelődés „szorongóan ellentmondásos állapotára” és az 1997. évi CLX. törvény keltette reménysegrek utalva, a gondok vázolója után a következőket

tárgyalja: Jövőkép. A modernizáció. A pénz. A politika. Az értelmiség. Művelődéspolitiká. A társaság (amelynek meg kell tárgyalnia, hogy „...melyek azok a közös pontok, amiben még egyet tudunk érteni...”)

2000-ben a Miniszterelnöki Hivatal Stratégiai Elemző Központjában is tárgyaltuk a közművelődés gondjait és lehetőségeit.⁵⁴ A *Szín* 5/5. 2000. októberi száma stratégia- és koncepció vázlatokat közölt. Pordány Sarolta *Közművelődési fejlesztési irányok – új statisztika* című írásaiban feszesen összefoglalja a jelzett témaköröket.⁵⁵ A Lipp Mártával, Péterfi Ferencsel, Földiák Andrással készített alapos interjúk megvilágítják a szakemberek személyes hozzáállását.⁵⁶ E számban jelent meg Gáspár Tamás és Vadász János ugyancsak mérvadó tanulmánya: *Közművelődés, közgyűjtemények és a teleházak. Koncepció a kulturális ágazat és a teleház mozgalom együttműködésének továbbfejlesztésére.*⁵⁷

A Pordány-tanulmány kormányprogramokhoz kapcsolódó, munkaközi jelentés volt. (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közművelődési Főosztály). Fejezetei: I. *A közművelődés fejlesztésének fő irányai*. Ezen belül tematikai csoportokban tárgyalja a célkitűzéseket. II. *A fejlesztési irányok részletesebb elemzése*. Ezen belül helyzetelemzések, célkitűzések és a már elért eredmények vázolója.⁵⁸

Balipap Ferenc 2001-es tanulmánya – *A társadalom polgári újjászerveződésének szükségessége és az öntevékeny közösségi művelődés egy (követhető) európai modellje (avagy: egy lehetséges stratégiai projekt vázolata)* – kiemelendően lényeges.⁵⁹ Ebben szerepel a francia példa bemutatása, amely a társadalom önszerveződésének, a közösségi művelődésnek európai, polgári rendszerét mutatja fel. Tételesen elemzi, hogy a franciákkal való együttműködés miként hasznosítható.

Saját 2001-es írásom az 1992–2011 között a világ magyarságának kulturális központjaként működtetett Magyar Kultúra Alapítvány munkájának áttekintése.⁶⁰ A tevékenység kidolgozott, átgondolt stratégián és terven alapult.

A *Szín* 7/5. 2002. novemberi száma a Magyar Művelődési Intézet műhelyéből közöl stratégiai anyagokat.⁶¹ Balipap Ferenc *Egy nemzeti művelődési stratégia alapvonalai és készítésének vázolata* című tanulmánya definiálja az alapfogalmakat és fontos megállapításokat tartalmaz arról, hogy a közművelődéssel kapcsolatos elgondolásokat miként lehet a nemzeti fejlesztési tervhez illeszteni.⁶² Ezt alaposan részletezi a pontosságra törekvő, hosszú című tanulmánya: *A társadalom- és közösségfejlesztés, mint (a fejlett világban közel egy évszázada kialakult, negyedszázada Magyarországon is kipróbált kezdeményezésekkel jelenlévő) szakmai tevékenység Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolásának időszerűsége, szükségessége és konkrét lehetőségei. (Javaslat a Nemzeti Fejlesztési Terv készítői és a kormány számára.)*⁶³

A *Szín* 12/2–3. 2007. júniusi száma jelentős, hivatalos kulturális stratégiákat ad közre. Harsányi László és munkatársai a *Magyar Kulturális Stratégia munkaanyag 2004* címmel terjedelmes és alapos írást készítettek.⁶⁴ A helyzetkép és alaptrendek meghatározása után stratégiai célokat, értékelveket és prioritásokat mutatnak be, nyolc stratégiai irány részletezésével. 1. A kulturális vidékfejlesztés programja. 2. Több kultúrát gyermekkorban. 3. Új közösségek elérése. 4. Az örökségvédelem cselekvési programja. 5. A kulturális örökség életközelibbé tétele. 6. A magyar tehetség helyzetbe hozása itthon és külföldön. 7. Kortárs újdonságokkal a jövő klasszikusaiért. 8. A kultúra, mint gazdaság- és versenyelőnykítő. Ezt követően a kulturális politika eszköztárát és az Európai Unióval kapcsolatos lehetőségeket tekintik át.

A *Szín* hivatkozott számában jelent meg Hiller István, akkori oktatási és kulturális miniszter 2006 decemberében kelt írása: *A kulturális modernizáció irányai 2006*. Ebben a prioritások: Kulturális vidékfejlesztés. Kultúra és oktatás, tehetséggondozás. Országkép. Pécs 2010 – Európa Kulturális Fővárosa program. A kultúra finanszírozási rendszerének átalakítása.⁶⁵ Továbbá Mók Ildikó tanulmánya: *Modell értékű kulturális tervezési, együttműködési program a Magyar Művelő-*

desi Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint a tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás között.⁶⁶ Ugyancsak figyelemre méltó Beke Pál *A közösségi művelődés kívánatos szervezete című írása.* (Az e számban megjelent saját tanulmányomról majd e fejezet végén lesz szó.)

A Szín 12/4. 2007. szeptemberi számában jelent meg az Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály *Közművelődési Stratéga 2007–2013.* A helyzetelemzés keretében felrúzó és emlékeztető a SWOT analízis. A korábbi, itt már hivatkozott anyagok felhasználásával és lényeges kibővítésével prioritásokat, szakmai célokat, beavatkozási területeket írnak le. Fontos, hogy a mellékletekben felsorolják a Közművelődési Főosztály hatókörében, korábban elkészült elemzések és koncepciók címét. Ugyancsak jelentős, hogy definiálják a tanulmányban előforduló fontosabb fogalmakat.

Németh János István a humán és a természettudományos kultúra mellett az Európai Unió hivatalos értékrendje által megtestesített mentalitás, értékek, kapcsolatok, munkaszervezési rutinok dimenziójára hívja fel a figyelmet.⁶⁷ Ezt menedzser kultúrájának nevezi. Folytatta ezt a munkát *Gondolatok a kultúráközvetítés – közművelődés szakmai azonosságának kérdéséhez* című írásában.⁶⁸ A 2011-ben készített *A magyar közművelődés szakpolitikai koncepciója* című tanulmány koncepciója szerint: „A közművelődést a magyar kulturális kormányzat olyan személyiség-, közösség- és társadalomfejlesztő programnak tekinti, amely a polgárok aktív közösségi művelődésén alakul. A magyar közművelődés ma is egy a nemzet jövőjével, mert a közművelődésben a kultúra épít nemzetet (...) A programalkotás a társadalom életerejét jelzi.”⁶⁹ Ez az anyag a Nemzeti Erőforrás Minisztérium Kultúráért Felelős Államtitkársága égisze alatt készült, hiszen: „Szükség van egy olyan dokumentumra, amely irányít mutat a közművelődési szakemberek számára, és alkalmas érvanyagot ad a fejlesztések megvalósításához.” A tanulmányban a legáltalánosabb követelmény az integráció, az összefogás, a minőségi értékek teremtésének elősegítése. Az anyag döntően a művelődési házakra és más közművelődési intézményekre koncentrál. Foglalkozik a felnőttképzéssel, a kulturális vidékfejlesztéssel, a nemzeti digitális kultúra rendszerének kialakításával, a hagyományápolással, a magyar nyelv ügyével. Fontos, hogy az Új Széchenyi Terv és a Széll Kálmán Terv alapján összeállított Magyarország Nemzeti Reformjához kapcsolódott. Szándékuk szerint a 2015. év végéig összesen 635 Integrált Közösségi Szolgáltató Tér (IKSZT) átadása várható. Fejezetei: I. A közművelődés alapintézményei. II. Közművelődés és felnőttképzés. III. A közösségi művelődés. IV. Kulturális vidékfejlesztés – civil közművelődés. V. Határon túli magyar kultúra. VI. A kulturális örökség digitalizálása – a digitális kultúra szerepe a közművelődésben. VII. Ifjúsági közművelődés és a közoktatás kapcsolata. VIII. A magyar nyelv ügye. IX. Hagyományápolás. Valamennyi fejezetben vázlatosan bemutatják a témakör történelmi jellemzőit, az akkori közművelődési sajátosságokat, a stratégiai célokat és várható eredményeket, a célok elérésének legfontosabb jogi és pénzügyi alapjait, a fejlesztések szerkezetét.

2011-ben munkacsoport közreműködésével készült el a *Közös jövőnk. Vitairat a közösségi művelődés megújításának stratégiájáról* című jelentős tanulmány.⁷⁰ Szerkezete: 1. Előzmények, keretek, amelyben a stratégia időszerűségéről, a vitairat előzményeiről és az alapfogalmakról van szó. Figyelem: közművelődés, közösségi művelődés, intézmények, szakember, közösség fejlesztés! 2. Helyzetelemzés. Itt a közösségi élet és a közösségi művelődés széleskörű társadalmi hatásairól van szó, majd az intézményrendszer bemutatása következik. 3. A stratégia alapjai: a fő szakmai célok, a nemzeti jövőkép és a fő értékek. Ezek: szeretet, befogadás, szolidaritás. A közjó szolgálata. Bizalom, nyitottság, közösség, részvétel. Szubszidiaritás. A vidék- és városfejlesztés összhangja. Fenntarthatóság. Minőség. 4. Hatásterületek, átfogó célok: kohézió, közbizalom, nyitottság, részvétel, tudás, kreativitás és kompetencia. Hagyomány, értékek, normák és modernitás. Ifjúság fejlesztés. Gazdaság, vállalkozási – vállalkozói kultúra.

Kikapcsolódás, szórakozás, rekreáció. Intézmény- és szolgáltatás rendszer. 5. Célok és intézkedések: Nemzeti szint. Regionális és megyei szint. Járási – mikrotérségi szint. Települési szint. Ezekben belül minden esetben elkülönítve tárgyalják a stratégiai, a középtávú és a rövidtávú célokat. 6. A közösségi művelődés területét szabályozó fontosabb jogszabályok. Ezen belül: közművelődés, közgyűjtemény, civil önszerveződések, gyermek jóléti és gyermekvédelmi szolgáltatások, előadó-művészeti szervezetek, sport.

A Nemzeti Művelődési Intézet, majd az NMI Magyar Művelődési Intézet által szervezett stratégiai konferenciák híradásai, anyagai elérhetőek az Intézet honlapján és a *Szín* folyóiratban. Civil szervezetek közreműködésével, a TIT Stúdióban 2012 óta minden évben megszerveztük a Beke Pál konferenciát, *A méltóságkereső üzenetei* címmel.⁷¹

A *Sodrásban* című kötet tanulmányai elemzik a népművelőtől a közösségszervezőig tartó képzési történet jellemzőit.⁷² A sok jó tanulmány közül az egyik most különösen érdekes: az itt tárgyalt alapvető törvények idézésével indítva, 40 évet 40 címszó definiálásával tekint át. A *Kultúrkapuk* kötet a kultúrpolitikákról, az érték közvetítésről és a kulturális valóságról szólván átfogja mostani témakörünket.⁷³ A *Civil kurázi* című alaposan feldolgozza a stratégiák és törvények előkészítésében, kidolgozásában is fontos munkát végzett Magyar Népfőiskolai Társaság történetét.⁷⁴ Balázi Károly pedig a közösségi művelődéssel és a népfőiskolai mozgalommal összefüggő kurrens és történeti kérdéseket kísérelte meg szintetizálni.⁷⁵

A törvénykezési előkészítő és értelmező munkák, a stratégia készítéseket érdekes, járulékos emlékeztetője az egyre több népművelői pályakép, vallomás, visszaemlékezés, emlékirat, mint pl. Vitányi Iván, Kozma Tamás, Hazag Mihály, Horváth Attila, Diósi Pál, Szále László, Nógrádi Gábor és mások. Ezek adatait nem tüntetem fel. Ám hivatkozásoknál, a stratégia készítése sokszínűség és a módszertani lehetőségek tanulmányozását szorgalmazva, megadom néhány további szerző ugyancsak jellemző, érdekes, témakörünkben speciális, az egyedi eset természetrajzát bemutató írását. Dudás Katalin/Lágler Péter, Beszédes Nimród Attiláné, Csordás Izabella, Göllesz Zoltán, Trencsényi Imre.⁷⁶ Az *Együttműködési lehetőségek...* című kötet átvezet minket a konkrét cselekvések terepére.⁷⁷ Módszertani útmutatót ad a törvények és stratégiák alkalmazásához, hiszen a tanulmányok a civil szervezetek és az önkormányzatok közötti együttműködési lehetőségeket elemzik. Fontos az értékelő, összegző munka, különös tekintettel arra, hogy valóban „egyetlen esély az érintettek bevonása”.

A *Merre van előre? Kulturális nemzetstratégia* című tanulmányomban⁷⁸ először a fentebb vázoltaktól teljesen eltérő megközelítésű, a nemzeti megmaradás szempontjából alapvetően fontos, magatartási és cselekvési stratégiai elemeket vázoltam: 1. Tirhuljon a szemét! 2. Tirhuljon a bürokratizmus! 3. Mosolyogjunk! 4. Ismerjük és ismertessük meg a konkrét EU-tópiákat! 5. Koordinációt! 6. Az ifjúság: a jövő. 7. „...te magad légy...” (utalás József Attila versére). Ezt követően a javaslataim 12 pontos vázlata: I. A nemzeti kulturális stratégia irányultsága: 1. Komplex társadalmi programok és a kultúra szinergiája. 2. Az EU-integráció kulturális segítése. 3. A magyar nyelv őrzése és fejlesztése. 4. A magyar kultúra bemutatása külföldön. 5. A külföldi kultúra reprezentatív megjelenítése Magyarországon. 6. A közkultúra fejlesztése. 7. A hazai és külhoni magyarság szerves kulturális kapcsolata. II. Stratégiai eszközök: 8. Intézményműködtetési stratégia. 9. Beruházási stratégia. 10. Tevékenységi stratégia (ezen belül tíz aktuális feladatkört vázoltam). 11. Finanszírozás. 12. Érdemi párbeszéd... Mert: „Jön új világ, hatalmasabb a kornál, mely börtönében elvéreztetett...” (Áprily Lajos).

Ezzel a tanulmánnyal, a korábbi kötetek és cikkek vitájával, majd a további tanulmányokkal, az oktatási, tanulási tapasztalatokkal, szakdolgozatokkal és disszertációkkal ragozzuk tovább a törvénykezések elemzését, a stratégiák készítését...; ám figyelve Weöres Sándor intésére: „Mindünknek mit kívánjak / örök próbánk előtt? / Kevesebb élet vágyat / és több életerőt.”

Jegyzetek⁷⁹

- 1 Koncz Gábor: „Elégé haragudni” Értelmiségi felelősség és feladatok = Kultúra és Közösség, IV. folyam, VIII. évf. 2017. III. szám, 19–34. old. Lásd egy részletét: Koncz Gábor: Változás-menedzsment a kulturális intézményekben. = Zempléni Múzsza, XII. évf. 2. szám, 2012. nyár, 26–29. o.
- 2 Koncz Gábor: Húsz évről harminc percben (A művelődési otthonok szerepe a rendszerváltásban) In: Kenyeres Sándorné (szerk.): Egy emberöltő a közművelődésben az ezredvégen. „Húszévesek a pályán” országos szakmai konferencia (Szolnok, 1999. jún. 2–3.) Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Művelődési és Ifjúsági Szolgálat, Szolnok. 1999. 19–26. o.
- 3 Pl. www.njt.hu
- 4 Koncz Gábor: „...Mélységes mély a nemrég...” Vázlat a kultúra fogalmáról. = Szín, 9/3. szám, 2004. május, 56–71. o.
- 5 Uo.; továbbá: Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon, 1974 és 1989 között (PhD-értekezés, Debrecen, 2004). Napkút Kiadó, Budapest, 2010.
- 6 Lásd még: Közművelődési fogalomtár = www.erikanet.hu
- 7 Novák József: Törekvések a magyar népművelési törvény megalkotására. Előadás a népművelési oktatók és kutatók szombathelyi tanácskozásán, 1967. Sokszorosított kézirat. 326, 342–343. o.
- 8 Koncz Gábor: Feladatokat adott: Dr. Harsányi István (1908–2002) emlékezete. In: Földy et al. (szerk.): Comenius és Kazinczy szellemében. Bibliotheca Comeniana, XIV. Magyar Comenius Társaság, Sárospatak, 2009. 141–152. o.
- 9 Illyés Gyula: Kiáltvány a parasztság művelődése ügyében. In: Harsányi István: A Magyar Népi Művelődési Intézet 1946–1948. Történet és dokumentumok. Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1988. 131. o.
- 10 Lásd: Koncz Gábor: Rendszerváltó közművelődés. Hozzászólásként is Balipap Ferenc „A pártállami közművelődés polgári...” című írásához (Új Holnap, 2002 tavasz) = Új Holnap, 47. évf. 4. szám, 2002. tél, 134–157. o.; Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei..., i. m.; Beke Pál – Deme Tamás (szerk.): A szabadművelődéstől a közösségi művelődésig. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2003.
- 11 Kovalecsik József: A kultúra csarnokai I–III. Művelődéskutató Intézet, Budapest, 1987. Életét, munkásságát áttekinti a Szín 7/3. 2002. június száma. Műveinek bibliográfiáját lásd a Szín 8/4. szám, 2003. szeptemberi számában. A művelődési otthonok komplex elemzését lásd a már említett írásomban: Koncz Gábor: Művelődési otthonok: komplex elemzés 1945–1985. Avagy: „...a jó gyakorlat törvényre emelését gyorsítsuk meg...” = Szín, 7/1–2. szám, 2002. február–április, 15–54. o.; Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei..., i. m.
- 12 Az 1920–1990 közötti időszak kultúrpolitikájának történetéhez, az 1960-as évek elemzéséhez mérvadóan tekintni át: Drabancz M. Róbert – Fónai Mihály: A magyar kultúrpolitika története 1920–1990. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2005. Alapvetően fontos mű: Rainer M. János (szerk.): „Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok. 1956-os Intézet, Budapest, 2004.
- 13 105/1968. (M.K.1.) MM számú utasítás a művelődési otthon jellegű intézmények továbbfejlesztéséről.
- 14 Koncz Gábor: Művelődési otthonok: komplex elemzés..., i. m.; Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei..., i. m.
- 15 Vö. pl. Koncz Gábor: Történelmi áttekintés és módszertani szempontok „A Művelődés Háza, Sárospatak” tevékenységének tervezéséhez. Népművelési Intézet, Budapest, 1984. Sokszorosított kézirat.
- 16 Koncz Gábor: Kirajzás (Budapesti művelődési otthonok vizsgálata) = Kultúra és Közösség, 1975. 2–3. szám, 20–44. o.; Koncz Gábor – Andrassy Mária: Budapesti művelődési otthonok 1975 = Népművelés, XXIII. évf. 1976. 7. szám, 12–15. o., 1976. 8. szám, 8–10. o., 1976. 10. szám, 10–11. o., 1976. 11. szám, 8–10. o.
- 17 Koncz Gábor: „...Mélységes mély a nemrég...” i. m.; Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei..., i. m.
- 18 Koncz Gábor: Mi a művelődésgazdaságtan? A gazdasági és kulturális fejlesztés összefüggéseinek vizsgálatáról. = Kultúra és Közösség, 1977. 3. szám, 16–34. o.; Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei..., i. m.
- 19 Ács Ferencné (szerk.): Szocialista közművelődés. A Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetem tankönyve. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980; Ács Ferencné (szerk.): Szocialista közművelődés. Szöveggyűjtemény. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980. Hasonlóan fontos a kor tanulmányozásához: Köpeczi Béla: A magyar kultúra harminc éve 1945–1975. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1975. Az MSZMP 1965–1983 közötti művelődéspolitikai jellegű határozatainak, dokumentumainak válogatott bibliográfiáját tartalmazza: Tóth István (szerk.): Művelődéspolitikánk 25 éve. Művelődéspolitikai tanácskozás, Budapest, 1983. december 15–16. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- 20 A korszak politikai szereplőinek megértéséhez (főfogatáshoz) javasolom a memoár irodalom (Ortutay Gyula, Király István stb.) és a róluk írt recenziók, elemzések fellapozását, továbbá Kalmár Melinda alaposan dokumentált tanulmányát: Kalmár Melinda: Az optimalizálás kísérlete. Reformmodell a kultúrában 1965–1973. In: Rainer M. János (szerk.): „Hatvanas évek” Magyarországon, i. m. 161–197. o.
- 21 A budapestiek jellemzőit tekintti át és foglalja össze a Budapesti Művelődési Központ kiadványsorozata, „Szakmatükör” címmel, Slézia Gabriella szerkesztésében.
- 22 Bolvári-Takács Gábor: Színek és évek. Egy művelődési folyóirat tizenöt éve = Szín, 16/1. szám, 2011. február, 4–6. o.

- 23** Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor jelentős művekben foglalkoztak az ünnepekkel, ünneplési szokásokkal. Egyik összefoglaló írásuk: Ünnepek, ünneplési szokások = Szín, 5/6. szám, 2000. december, 2–7. o.
- 24** Nem sorolom fel az irodalmat, keressék pl. Kuti Éva műveit!
- 25** Lásd erről a szerző e témával kapcsolatos korábbi munkáit: Koncz Gábor – Káposztás Ferenc – Monigl István: A kulturális szféra tervezése. Tankönyvkiadó, Budapest, 1984; Koncz Gábor: A tábori konyha és a szétfolyó fagyalt esete; avagy: elég-e több pénz a kultúrára? = Társadalmi Szemle, XLIV. évf. 12. szám, 1989. december, 22–29. o.; Koncz Gábor: A kultúra mai finanszírozási szisztémája = Szín, 10/6. szám, 2005. december, 38–48. o.
- 26** Beke Pál – Szedlacek Emília (szerk.): A közösségek háza. 35 éves az Érdi Szepes Gyula Művelődési Központ. Érd, 2007. 5. o. E kiadvány az egyik legtomörebb összefoglalása a népművelés közösségi művelődéssé szervezésének.
- 27** Beke Pál (szerk.): Vitázva. Válogatás az utóbbi évek sajtóvitáiból. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1982; Beke Pál (szerk.): Válogatás az Alföld közösségi vitájából. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1984; Vercseg Ilona (szerk.): Alapvetés. Szöveggyűjtemény a „nyitott” művelődési otthoni tevékenységhez. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1984.
- 28** Koncz Gábor: Rendszerváltó közművelődés, i. m.
- 29** Koncz Gábor: Értelmiségi lét és társadalmi felelősség. Vallomások, vélemények, vállalások – a kultúráról. = Zempléni Múza, XVII. évf. 2. szám, 2017. nyár, 13–19. o.; Koncz Gábor: „Eléggé haragudni”, i. m.
- 30** Kováts Flórián: A mi rendszerünk. Írások a rendszerváltás kulturális életéről. Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2006.
- 31** Vö.: Társasági törvény és a kapcsolódó legfontosabb jogszabályok. ILKV – Ötlet Szerkesztőség, Budapest, 1988.
- 32** Csak példaként: Magyar Kulturális Kamara Államháztartási Szakértői Bizottsága: Állásfoglalás az államháztartási törvényjavaslat téziseiről = Magyar Kultúra, II. évf. 1993. 11. szám, 39. o.; Áttekintés a közművelődésről, a szabadművelődésről, az állampolgárok művelődésének egyes kérdéseiről és az állam kötelezettségeiről szóló törvénykezés előkészületeiről. Törvény a közművelődésről, az állampolgárok szabad művelődéséről (Koncepció vázlat). Munkanyag a Magyar Kulturális Kamara elnöksége és a művelődési otthoni tagozat vezetősége részére. Sokszorosított kézirat. Magyar Kulturális Kamara, Budapest, 1994.
- 33** Négy évvel később a törvény címéből a „kulturális javak védelméről” szövegrészt hatályon kívül helyezte a 2001. évi LXIV. törvény 100.§ b) pontja.
- 34** Kovács Sándor – Kovalcsik József – Kováts Flórián (szerk.): Dokumentumok, vitairatok és vélemények egy művelődési törvény előkészítéséhez. Művelődési és Közoktatási Minisztérium Közművelődési Főosztály. Budapest, 1992.
- 35** Tóth János: Reform és művelődés. Országos Közművelődési Központ, Budapest, 1988.
- 36** Áttekintés a közművelődésről..., i. m.
- 37** Vadász János (szerk.): Kulturális alaptörvény. Dokumentumok. Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete, Budapest, 1998.
- 38** Borbáth Erika et al. (szerk.): Szempontok és segédanyagok „A kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről” szóló 1997. évi CXL. törvény önkormányzati, közművelődési feladatainak végrehajtásához. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Közművelődési Főosztály, Budapest, 2000.
- 39** E tárgyú írásom: Koncz Gábor: Közös nevező. Javaslatok a népművelők/közművelődési szakértők szakmai kohéziójának erősítésére. = CXL Kulturális törvény. Önkormányzati feladatellátás. Közművelődési szakfelügyelet. 2009. október, 9–12. old.
- 40** Németh János István: A közművelődés országos szakfelügyeletének hatásai a szakpolitikára 2000–2010 = Szín, 6/2. szám, 2011. április, 13–21. o.
- 41** Lásd pl.: A nemzeti értékgyűjtés módszertani kézikönyve. Nemzeti Művelődési Intézet, Budapest, 2016.
- 42** A módosítások teljes egészükben csak 2018. január 2-án léptek hatályba.
- 43** Összefoglalója és az indító előadások olvashatók a ww.tit.hu honlapon (nyitó oldal, aktuális programok). Időközben hozzászólások is érkeztek és levelezéssel folytatódik az eszmecsere. A TIT Stúdió Egyesület várja a további reagálásokat, lásd a hivatkozott honlapon az elérhetőségeket is.
- 44** Vadász János: Volt egyszer egy kulturális alaptörvény = Új Egenlítő, III. évf. 5. szám, 2015. május, 18–23. o. írásához szoltam hozzá: Koncz Gábor: Javaslatok kidumáláshoz – vállalásokkal (Hozzászólás Vadász János: Volt egyszer egy kulturális alaptörvény c. írásához) = Új Egenlítő, III. évf. 8–9. szám, 2015. augusztus–szeptember, 40–41. o.
- 45** Koncz Gábor: Merre van előre? Kulturális nemzetstratégia = Szín, 12/2–3. szám, 2007. június, 67–75. o.
- 46** 1990 előttről, az érdeklődők számára különösen érdekes lehet: Koncz Gábor – Vitányi Iván – B. Vörös Gizella – Andrassy Mária – Sági Mária: A tudományos kutatások eredményeiből leszűrhető tapasztalatok a kultúra távlati fejlesztési tervének kidolgozásához. Sokszorosított kézirat. Népművelési Intézet. Budapest, 1977.
- 47** Török József (szerk.): Közművelődési Nyári Egyetem 1999–2008. Válogatás a 10 év előadásaiból. Csongrád Megyei Népművelők Egyesülete, Szeged, 2010.
- 48** Koncz Gábor: A közművelődés jövőjéről. Kritikus kérdések és a cselekvés lehetőségei. = Új Ifjúsági Szemle, IV. évf. 2006. 6. szám, 14–24. o. (Korábban megjelent: Ifjúsági Szemle, VI. évf. 1985. 6. szám)

- 49 Beke Pál – Kováts Flórián: Ajánlások a községi és kisvárosi településfejlesztési koncepciók készítéséhez. Településfejlesztési füzetek 14. BM Kiadó, Budapest, 1995.
- 50 Varga A. Tamás (szerk.): Közelítések. 11 beszélgetés népművelőkkel a művelődési otthoni tevékenység fejlesztéséről. Népművelési Intézet, Budapest, 1982.
- 51 Pápay Zsuzsa (szerk.): Helyi hatalom – helyi társadalom. Művelődési Minisztérium Vezetőképző és Továbbképző Intézete, Budapest, 1998.
- 52 Köpf László: A rendszerváltás művelődéspolitikája. Közművelődés = Szín, 2/2. szám, 1997. Melléklet.
- 53 Földiák András: A művelődés stratégiai tervezéséért való jámbor szándék. Magyar Művelődési Társaság, Budapest, 1998.
- 54 Szegő Szilvia (sorozatszerk.): A társadalmi újatermelés stratégiai kérdéseiről. Stratégiai füzetek 1. Miniszterelnöki Hivatal Stratégiai Elemző Központ, Budapest, 2000.
- 55 Pordány Sarolta: Közművelődési fejlesztési irányok – új statisztika = Szín, 5/5. szám, 2000. október, 5–6. o.
- 56 Közművelődési koncepciók – Beszélgetés Lipp Mártával és Péterfi Ferencel, a Magyar Művelődési Intézet vezető munkatársaival = Szín, 5/5. szám, 2000. október, 7–10. o.
- 57 Gáspár Tamás – Vadász János: Közművelődés, közgyűjtemények és a teleházak. Koncepció a kulturális ágazat és a teleház mozgalom együttműködésének továbbfejlesztésére = Szín, 5/5. szám, 2000. október, 11–12. o.
- 58 Pordány Sarolta: Közművelődés-fejlesztési irányok – 2000 = Szín, 5/5. szám, 2000. október, 2–4. o.
- 59 Balipap Ferenc: A társadalom polgári újjászerveződésének szükségessége és az öntevékeny közösségi művelődés egy (követhető) európai modellje (avagy: egy lehetséges stratégiai projekt vázlata) = Szín, 6/5. szám, 2001. november, 12–15. o.
- 60 Koncz Gábor: Épület és funkció. A Magyar Kultúra Alapítványról, a szinergizmus értelmezésével. = Szín, 6/5. szám, 2001. november, 16–24. o.
- 61 A Magyar Művelődési Intézet stratégiai terve. = Szín, 7/5. szám, 2002. november, 19–29. o.
- 62 Balipap Ferenc: Egy nemzeti közösségi művelődési stratégia alapvonalai – és készítésének vázlata. = Szín 7/5. szám, 2002. november, 1–8. o.
- 63 Balipap Ferenc: A társadalom- és közösségfejlesztés, mint (a fejlett világban közel egy évszázada kialakult, negyedszázada Magyarországon is kipróbált kezdeményezésekkel jelenlévő) szakmai tevékenység Nemzeti Fejlesztési Tervhez kapcsolásának időszerűsége, szükségessége és konkrét lehetőségei. (Javaslat a Nemzeti Fejlesztési Terv készítői és a kormány számára.) = Szín, 7/5. szám, 2002. november, 9–18. o.
- 64 Harsányi László et al.: Magyar kulturális stratégia. Munkaanyag, 2004. = Szín, 12/2–3. szám, 2007. június, 2–12. o.
- 65 Hiller István: A kulturális modernizáció irányai 2006. = Szín, 12/2–3. szám, 2007. június, 13–24. o.
- 66 Mók Ildikó: Modellértékű kulturális tervezési, együttműködési program a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint a Tatabányai Többcélú Kistérségi Társulás között. = Szín, 12/2–3. szám, 2007. június, 25–49. o.
- 67 Németh János István: A „két kultúra” és a harmadik. = Szín, 12/4. szám, 2007. szeptember, 27–28. o.
- 68 Németh János István: Gondolatok a kultúráközvetítés-közművelődés szakmai azonosságának kérdéséhez. = Szín, 14/1. szám, 2009. február, 31–40. o.
- 69 Cserép László – Németh J. István (szerk.): A magyar közművelődés szakpolitikai koncepciója, 2011 = http://andragogiaiiszakbizottsag.hahonlapkell.hu/mu_pdfs/mu_32/A_magyar_kozmuvelodes_szakpolitikai_koncepcioja.pdf
- 70 Beke Márton – Ditzendy Károly Arisztid (szerk.): Közös jövőnk. Vitairat a közösségi művelődés megújításának stratégiájáról. Készült a Hajdú-Bihar Megyei Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ megbízásából, Debrecen, 2011 = <http://docplayer.hu/1368207-Kozos-jovonk-vitairat-a-kozossegi-muvelodes-megujitasanak-strategiajarol-2011-februar.html>
- 71 A címről és az üzenetekről lásd Beke Pál: Méltóságkereső. Önéletrajz és szakmatörténet. Editio Plurilingua, Budapest, 2001. Az események meghívói olvashatóak a www.tit.hu honlapon (nyitó oldal, ajánljuk, írásokról...ról... Beke Pál).
- 72 Sütő Erika – Szirmai Éva – Újvári Edit: Sodrásban: képzések, kutatások (1975–2015). Tanulmányok. Szeged, 2016.
- 73 T. Kiss Tamás – Tibori Tímea: Kultúrkapuk. Tanulmányok a kultúrpolitikáról, az értékközvetítésről és a valóságáról. Belvedere Meridionale, Szeged, 2013.
- 74 T. Kiss Tamás – Tibori Tímea: Civil kurázi. Magyar Népfőiskolai Társaság. Bibó István Népfőiskolai Alapítvány, Kővágóörs, 2017.
- 75 Balázi Károly: Idő és rend a közösségi művelődésben. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2017.
- 76 Dudás Katalin – Lágler Péter (szerk.): Helyi érték. Fejlesztéskutatási esettanulmányok. Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 2007; Beszédes Nimród Attiláné et al. (szerk.): Kulturális alapú gazdaságfejlesztés a Kárpát-medencében. Az ipari kenderre épülő népi kézművesség és közösségépítés módszertani megalapozása. Nemzetstratégiai Kutatóintézet – NMI Művelődési Intézet, Budapest, 2017; Csordás Izabella (szerk.): Gyakorlati útmutató. Intéz-

ményi önkéntes programok létrehozásához és működtetéséhez. Szabadtéri Néprajzi Múzeum Múzeumi Oktatási és Módszertani Központ – NMI Művelődési Intézet – Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest, 2017; Göllész Zoltán: Kulturális integráció (közművelődés-rehabilitáció). Alfa Ipari Vállalat Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 1989; Trencsényi Imre (szerk.): Egyetlen esély az érintettek bevonása. Magyar Népfőiskolai Társaság, Budapest, 1999.

77 Tóbiás László (szerk.): Együttműködési lehetőségek civil szervezetek és a helyi önkormányzatok között. Kézikönyv civil szervezetek és önkormányzatok számára. Hálózat a Demokráciáért Program – Democracy Network Hungary USA ID-UWI – Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 1998.

78 Konecz Gábor: Merre van előre? Kulturális nemzetstratégia, i. m.

79 A hivatkozott írások megtalálhatóak az adott folyóirat honlapján, vagy a www.matarka.hu honlapon. Ha valamely tétel sem könyvtárban, sem interneten nem érhető el, szívesen küldök példányt, másolatot. A tanulmányban tárgyalt kérdésekről örömmel konzultálok, email: drgaborkonecz@t-online.hu

József Attila Művelődési Ház, Salgótarján,
előtte a Felszabadulási emlékmű (Somogyi József, 1967).
Kádas Tibor felvétele, 1978.

Kiss István *Emberpár* című szobra a fonyódi Balaton-parton, 1960.